

דת ומדינה

כִּי תָבֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְדוּד אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ וּירְשָׁתָהּ וַיִּשְׁבְּתָהּ בָּהּ וְאָמַרְתָּ אֲשִׁימָה עָלַי מֶלֶךְ כָּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתַי: (טו) שׁוֹם תִּשָּׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ מִקְרֵב אַחֶיךָ תִּשָּׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא תוּכַל לְתַתּוֹת עָלֶיךָ אִישׁ נֹכְרִי אֲשֶׁר לֹא אַחֶיךָ הוּא: (טז) רַק לֹא יִרְבֶּה לּוֹ סוּסִים וְלֹא יֵשִׁיב אֶת הָעַם מִצְרַיִמָּה לְמַעַן הִרְבּוֹת סוּס וַיְדוּד אָמַר לָכֶם לֹא תִסְפּוּן לָשׁוּב בְּדֶרֶךְ הַזֶּה עוֹד: (יז) וְלֹא יִרְבֶּה לּוֹ נָשִׁים וְלֹא יִסּוֹר לְכַבּוֹ וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יִרְבֶּה לּוֹ מֵאֹד: (יח) וְהָיָה כְּשִׁבְתֶּם עַל פְּסָא מִמְּלַכְתּוֹ וְכָתַב לּוֹ אֶת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל סֵפֶר מִלְּפָנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם: (יט) וְהִיָּתָה עִמּוֹ וְקָרָא בּוֹ כָּל יְמֵי חַיָּו לְמַעַן יִלְמַד לִירְאָה אֶת יְדוּד אֱלֹהָיו לְשִׁמּוֹר אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לַעֲשׂוֹתָם: (כ) לְבַלְתִּי רוּם לְכַבּוֹ מֵאַחֵיו וּלְבַלְתִּי סוּר מִן הַמִּצְוָה יְמִין וּשְׂמֹאל לְמַעַן יֵאָרִיךְ יָמִים עַל מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבְנָיו בְּקִרְבֵּי יִשְׂרָאֵל:

(דברים יד, יד-כ)

❖ כיצד מתוארת המלכות בפסוקים? מה תפקידו של המלך, ומהו היחס בינו ובין התורה?

2

ר' נסים גירונדי (הר"ן), דרשות הר"ן, דרוש י"א:
 כמו שנתייחדה תורתנו מבין נמוסי אומות העולם – במצוות וחוקים, אין עניינם תקון מדיני כלל, אבל הנמשך מהם הוא חול השפע האלהי באומתנו והדבקו עמנו [...]
 ולפיכך אני סובר וראוי שיאמן בו, שכמו שהחוקים שאין להם מבוא כלל בתקון הסדור המדיני, והם סבה עצמית קרובה לחול השפע האלהי, כן משפטי התורה יש להם מבוא גדול, וכאלו הם משותפים בין סבת חול הענין האלהי באומתנו ותקון ענין קבוצנו. ואפשר שהם היו פונים יותר אל הענין אשר הוא יותר נשגב במעלה, ממה שהם היו פונים לתקון קבוצנו, כי התקון ההוא – המלך אשר נעמיד עלינו ישלים ענינו, אבל השופטים והסנהדרין היה תכליתם לשפוט העם במשפט אמתי צודק בעצמו, שימשך ממנו הידבק ענין האלהי בנו, ישלים ממנו לגמרי סדור ענינו ההמוני או לא ישלים. ומפני זה אפשר שימצא בקצת משפטי ודיני האומות מה שהוא יותר קרוב לתקון הסדור המדיני, ממה שימצא בקצת משפטי התורה. ואין אנו חסרים בזה דבר, כי כל מה שיחסר

1

רמב"ם, מורה הנבוכים, חלק שלישי פרק כז
 כוונת כלל התורה שני דברים, והם תקון הנפש, ותקון הגוף, אמנם תקון הנפש הוא שינתנו להמון דעות אמיתיות כפי יכלתם, ומפני זה יהיה קצתם בפירוש וקצתם במשל, שאין בטבע ההמון לסבול השגת הענין ההוא כפי מה שהוא, ואמנם תקון הגוף יהיה כתקון עניני מחיתם קצתם עם קצתם, וזה הענין ישלם בשני דברים, האחד מהם להסיר החמס מביניהם, והוא שלא יעשה כל איש מבני אדם הישר בעיניו וברצונו וביכלתו, אבל יעשה כל אחד מהם מה שבו תועלת הכל, והשני ללמד כל איש מבני אדם מדות מועילות בהכרח עד שיסודר ענין המדינה [...]
 והתורה האמתית אשר בארנו שהיא אחת ושאינה זולתה והיא תורת משה רבינו, אמנם באה לתת לנו שתי השלמיות יחד, ר"ל תקון ענייני בני אדם קצתם עם קצתם, בהסיר העול ובקנות המדות הטובות המעולות עד שתתכן עמידת אנשי הארץ והתמדתם על סדר אחד להגיע כל אחד מהם אל שלמותו הראשון, ותקון האמונות ונתינת דעות אמיתיות כאשר יגיע השלמות האחרון
 ❖ מהם שתי מטרותיה של התורה?
 ❖ נסו לשער, מה יהיה תפקיד המדינה על פי הרמב"ם?

מהתקון הנזכר היה משלימו המלך...]

- ❖ מה תפקיד מצוות התורה על פי הר"ן?
- ❖ מה מעמדה של התורה כמערכת מדינית?
- ❖ מה תפקידו של המלך, ומנין הוא שואב את "הלכות המדינה" שלו?

שזהו ההבדל בין השופט והמלך, שהשופט משועבד יותר למשפטי התורה מהמלך. ומפני זה הזהיר המלך וצוהו שיהא לו ספר תורה [...] כלומר שמתוך שהמלך רואה שאינו משועבד למשפטי התורה כמו השופט, צריך אזהרה מרובה לבלתי יסור מן המצווה ימין ושמאל ולבלתי רום לבבו מאחיו, מפני היכולת הגדול שנתן לו הש"י (=השם יתברך)

- ❖ מה ההבדל בין שופט ומלך?
- ❖ מהי "היכולת הגדול" שנתן האל למלך?

רמב"ם, משנה תורה, הלכות מלכים פרק ד, הלכה י:

כל הארץ שכובש הרי היא שלו ונותן לעבדיו ולאנשי המלחמה כפי מה שירצה, ומניח לעצמו כפי מה שירצה, ובכל אלו הדברים דינו דין, ובכל יהיו מעשיו לשם שמים, ותהיה מגמתו ומחשבתו להרים דת האמת, ולמלאות העולם צדק, ולשבור זרוע הרשעים ולהלחם מלחמות ה', שאין ממליכין מלך תחלה אלא לעשות משפט ומלחמות, שנאמר ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו.

- ❖ מהם תפקידו של המלך, על פי הרמב"ם?
- ❖ כיצד מפרש הרמב"ם את הפסוק "ונלחם את מלחמותינו"?

3

ר' יצחק אברבנאל (1437 – 1508), פילוסוף ופרשן המקרא. היה הממונה על הכספים בממלכת פורטוגל. לאחר שנחשד כי נטל חלק בקשר שקשרו האצילים נגד המלך, נמלט מפורטוגל לספרד (1483) וגם שם הגיע במהרה לתפקיד רם בשירותם של פרדינאנד ואיזבלה. לאחר גירוש היהודים מספרד (1492) מצא לו אברבנאל מקלט במלכות נפול, מאוחר יותר עבר לרפובליקה של ונציה, וגם תחת שני המשטרים האלה הפליא לעשות הן מבחינה כלכלית והן מבחינה מדינית.

מתוך פירושו לתורה.

על פוליטיקה:

לא נחה דעתם במה שהכין להם בוראם במתנתו הרחבה הטבעית, ויבקשו לשלוח יד ולשים כל מחשבתם למצוא המלאכות בבנות עיר, שהיא כוללת המלאכות כולם, ומגדל בתוכה, כדי להתחבר שם ולעשות עצמם מדיניים... עם כל מה שימשך מזה מהם מהשמות והמינויים והממשלות והכבודות הדימוניות וחמדת אסיפת הקנינים, והחמס והגזל ושפיכות הדמים הנמשכים מהם

על שלטון מלוכני:

הביטו וראו הארצות שתהיה הנהגתם על ידי מלכים ותראו את שקוציהם וגלוליהם, איש מהם כל הישר בעיניו יעשה ומלאה הארץ חמס מפניהם. ומי יאמר לו מה יעשה?... ועוד היום מלכות [=הרפובליקה" של] ויניציה... פלורנציאה... גינובא... שיינה ובולוניה ומלכויות אחרות אין מלך בהן כי אם הנהגת המנהיגים הנבחרים מימים קצובים לימים קצובים, והמה המלכויות הישרות אין בהם נפתל ועקש.

על מלך לעם ישראל:

הנה התבאר ששלושת העניינים האלה: תשועת המלחמות, והנחת התורה והמצוות, והעונש וההכאה [...] כולם יעשה השם יתברך לעמו, ולכן היה הש"י מלכם ולא היה להם צורך למלך לשום דבר [...] שאף

שנודה (=אפילו אם נאמר) היות המלך הכרחי באומות – לא יצדק באומה הישראלית, כל שכן שכבר הורה הניסיון בעניין מלכי ישראל ומלכי יהודה שהמה היו במורדי אור

- ❖ כיצד מתאר אברבנאל את הצורך הפוליטי של האדם?
- ❖ מהי עמדתו של אברבנאל לגבי מלוכה?
- ❖ מהו היחס, על פי אברבנאל, בין דת ומדינה?

4

בשנים שקדמו לתקומתה של מדינת ישראל הקדיש הרב הראשי לארץ-בשנים שקדמו לתקומתה של מדינת ישראל הקדיש הרב הראשי לארץ-ישראל, הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, מחשבה רבה לשאלת החוקה והמשפט אשר ינהגו במדינה היהודית העתידה. הרב הרצוג ביקש להכין פרוגרמה דתית לקראת ניהולה של מדינה יהודית מודרנית על-פי התורה. אולם הוא ידע היטב כי במדינה זו יחיו אזרחים רבים שאינם שומרי מצוות – וביניהם גם אזרחים לא יהודים – ולכן התחבט מאוד לגבי היחסים הצפויים בין משפט ההלכה למשפט המדינה במציאות ריבונית כזאת.¹ הרב הראשי פנה אפוא גם אל חכמים אחרים וביקש את עצתם בעניין זה, ובראשם אל הרב חיים עוזר גרודז'ינסקי, ראש מועצת גדולי-התורה באירופה שלפני השואה.

הרב גרודז'ינסקי הפתיע את הרב הרצוג בדברי תשובתו. הוא הציע לכונן במדינה היהודית העתידה שתי מערכות סמכות ושני מסלולי שיפוט מקבילים. המערכת האחת, הרבנית, תנהג לפי דיני-התורה, ואילו המערכת האחרת, הפוליטית, תפעל בהתאם לצרכיה הריאליים של החברה. במילים אחרות, הוא העניק הכשר דתי 'לתקן תקנות מדינה' לפי שיקולים מעשיים של תועלת הציבור – לדון ולענוש בעניינים פליליים גם לפי 'משפט כללי' – ואפילו תהיה בכך סטייה מן הדין הדתי היהודי.

הרב הרצוג דחה הצעה זו מכול וכול.

אביעזר רביצקי, דת ומדינה במחשבת ישראל

- ❖ על פי הדגמים השונים שראיתם, איזה דגם אימץ כל אחד מן הרבנים?
- ❖ האם ישנו קשר בין הדגם אותו כל אחד מן הרבנים בחר לאמץ ובין השקפת עולמו ביחס לציונות ולמדינה?